

SELÂTİN CAMİLERİNDEKİ AVLU SÜTUNLARININ MADENİ BİLEZİKLERİNE HAKKEDİLMİŞ YAZILAR ÜZERİNE

Yard.Doç.Dr. Remzi DURAN

Osmanlı Devletine uzun yıllar başkentlik etmiş olan Bursa, Edirne ve İstanbul gibi önemli şehirlerimizde, sultanların isteği doğrultusunda kendi adlarına inşa edilmiş pek çok mimari eser bulunmaktadır.

Bu başkentlerdeki Selâtin Camileri, gerek şehir sakinleri ve gerekse dışarıdan gelen yerli ve yabancı ahali tarafından hem ibadet hem de ziyaret maksadıyla gezilen en önemli mekânlar konumundadır. İnşa edildikleri yıllardan günümüze kadar bu neviden pek çok ziyaretçinin uğrak yeri olan bu kutsal mekanlar, onların ziyaretlerini belgeleyen önemli maddî izler taşımaktadır.

Biz insanoğlunun önemli ve ortak bir özelliği; ilk defa ziyaret ettiğimiz bir yeri zihnimize adeta bir kayıt cihazı gibi kaydetmenin yanı sıra, imkanlarımız doğrultusunda, elimizde bir fotoğraf makinası varsa resmini; kamera varsa görüntülerini; en azından kalem ve kağıt varsa tasvirî notları kaydetmek suretiyle ebedileştirmeye çalışmaktır. Hatta daha da ileriye giderek, yanımıza hatıra olarak o yerlerden maddî bir parça almak veya o yerlere ziyaretimizi belgeleyen maddî bir iz bırakmak da bir başka alışkanlığımız. Bu bazen, herhangi bir aletle, herhangi bir tarihi eserin veya bir caminin pencere alınlığından veya mihrabından bir parça çini sökmekten, duvarlarına veya herhangi bir yerine yazı veya benzeri bir şeyler kazımaya kadar varabilmektedir. İlk ve kısmen masumane (!) olarak yapılan bu küçük teşebbüsler, başkalarına emsal teşkil etmesi sebebiyle sayıları artarak büyük zararlar verecek boyutlara ulaşabilmektedir. Böyle farklı ve menfi mecralara kanalize edilebilen bu uygulamaların, estetik ve tarihi belge hüviyetini taşıyanlarının da bulunması dikkati calip bir husustur.

Bu konuya farklı şekilde de olsa ilk dikkat çekenin Memleket şairi Faruk Nafiz Çamlıbel olduğunu söylemeliyiz. Zira, Faruk Nafiz Çamlıbel'in 1969 yılında kaleme aldığı o meşhur "Han Duvarları"¹ şiirine

¹ F. Nafiz Çamlıbel, Han Duvarları, İstanbul, 1985, s. 3-8.

ilham kaynağı, seyahatları esnasında konakladığı han odalarının duvarlarında yer alan yazılardır. Kendi ifadesi ile;

“Yatağımın yanında esmer bir duvar vardı,

Üstünde yazılarla hatlar karışmışlardı:

Fânî bir iz bırakmış burda yatmışsa kimler,

Aygın baygın mânîler, açık saçık resimler...”²

Şair, bu meşhur şiirinde yol güzergâhını tasvir etmenin ötesinde duvarlarda yer alan bazı dörtlüklere cevap vermeden kendini alamamıştır³.

İşte bu neviden olmak üzere, Selâtin camilerinin⁴ revaklı avlularındaki, sütunların kaide ve gövdelerinin birleştiği kısımlarda yer alan madenî bileziklerde de, büyük bir kısmı usta hattatlar elinden çıkmış gibi sanatkârane, az bir kısmı da ibadet veya ziyaret maksatlı gelenler tarafından alelâde yazılmış, bir kısım yazılar yer almaktadır.

Sütunların özellikle kaide ve başlık gibi ekleme noktalarına, sütunu çepeçevre kuşatacak biçimde hem estetik hem de fonksiyonel maksatlı yerleştirilen ve genellikle “Pirinç” madeninden imal edilen halka biçimindeki bu metal bilezikler, yerleştirileceği sütunun kalınlığına göre önceden hazırlanır ve genellikle sütun taşı oyularak takılırlar. Sütun taşı oyulmadan takılan bazı örnekler de mevcuttur. Kaide kısmına yerleştirilecek bilezikler, başlık veya gövde kısmındaki bileziklerden farklılık gösterirler. Normal bir insanın bakış hizası dışında kalan üst seviyedeki bilezikler genellikle süssüz ve düz veya dışbükeydirler. Kaide kısmında yer alanlar ise, genellikle kaidelerin fonksiyonel ve estetik formlarına uygun bir tarzda, yüksek veya alçak, aşağıdan yukarıya daralan dışbükey, içbükey silmelerle süslenmişlerdir. Bazı bileziklerde ise bunlara

² F. N. Çamlıbel, a.e., s. 5.

³ “Ben garip çizgilerle uğraşırken başbaşa
Raslamıştım duvarda bir şâir arkadaşta:

On yıl var ayryım Kınadağı'ndan

Baba ocağından, yar kucağından

Bir çiçek dermeden sevgi bağından

Huduttan hudûda atılmışım ben

Altında da bir târih: Sekiz mart otuz yedi..

Gözüm imzâ yerinde başka bir ad görmedi.” (F. N. Çamlıbel, a.e., s. 5.)

⁴ Edirne, İstanbul ve Bursa’yı içine alan araştırmamızda, bu tür yazılara, sadece Edirne-Selimiye Camii, İstanbul-Bayezid, Fatih, Süleymaniye, Sultan Selim, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Nuru Osmaniye camilerinin avlu sütun bileziklerinde rastlamış bulunuyoruz. Bu şehirlerin dışında yapılacak araştırmalar, bu sayıyı artırabilir ve hatta aynı şehirlerde gözden kaçmış başka örnekler de bulunabilir.

SELÂTİN CAMİLERİNDEKİ AVLU SÜTUNLARININ MADENİ BİLEZİKLERİNE HAKKEDİLMİŞ YAZILAR ÜZERİNE

ilave olarak oyma veya kabartma olarak yapılmış çeşitli süs unsurları da yer alır.

Madeni bilezikler gibi sert bir zemin üzerine yazı yazabilmek kolay değildir. Ayrıca, diğer önemli güçlük, zeminin düz olmamasıdır. Böyle zemine yazı yazmak ancak elmas gibi sert madenlerden yapılmış uç ihtiva eden özel kalemler, hassas ve sabırlı ellerle mümkündür. Bu husus, yazı yazanların sıradan kişiler olmadığına işaret etmektedir. Bir kısım bileziklerde yazıların hattatı-hakkakı açıkça yazılmıştır. Bunlar arasında *Osman*, *Osman Çelebi* ve *İsa Çelebi* gibi isimler yer almaktadır. Bu kişilerin eğitilmiş olduklarından hiç şüphe yoktur. İsimlerin sonuna eklenen "Çelebi" sıfatı da bunu doğrulamaktadır. Çünkü, "Çelebi", okuma bilen, okumuş, edipli, nazik insan demektir. Çelebi kelimesi, Osmanlı yazı dilinde 17. yüzyıla kadar, hanedan mensuplarının, yüksek dinî erkânın (özellikle tarikatların başında bulunanların), meşhur müelliflerin v.b. ünvanı veya lâkabı olarak kullanılmıştır. Çelebi tabiri Mevlâna ahfadına da alem olmuştur. Mevlevilikte en yüksek dereceyi ifade etmesinden dolayı tarikatın başında bulunana "Çelebi Efendi" denildiği⁵ gibi, Bektaşiler de pir soyundan gelenlere "Çelebi" derler⁶.

Yaptığımız araştırmalarda, üzerinde kazıma yazılar ihtiva eden madeni bileziklerin, genellikle doğu, batı ve kuzey yönden avlulara açılan girişlerin hemen iki yanında ve son cemaat mahallinden harîme geçişin sağ ve solunda yer alan sütunların üzerinde yer aldığı görülmektedir. Yazı yazmak için bu kısımlardaki sütunların seçilmiş olması bir tesadüf değildir. Çünkü bu kısımlar, ziyaretçilerin ilk bakışta görebilecekleri yerlerdir. Yani, yazı yazanların özellikle bu yerleri seçmeleri, his, duygu ve düşüncelerinin başkaları tarafından da görülmesi ve duyulması ve hatta kimliklerinin bu madeni bileziklerde ebedileşmesini arzuladıklarını ve kısmen de teşhir amacı güttüklerini göstermektedir.

Madeni bilezikler üzerinde yer alan bu yazıların, muhteva bakımından sıhhatli bir tasnifini yapmak kolay değildir. Çünkü, bir kısım yazılar oldukça rahat okunurken, bir kısmı, madeni bileziklerde zamanla meydana gelen bozulmalar sebebiyle kısmen okunabilmekte ve hatta bir kısmı da hiç okunamamaktadır.

⁵ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, 1983, s. 342-345; Mehmet İpşirli, "Çelebi" Maddesi, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 259.

⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 124.

Okunabilen yazılardan bir kısmı devrin önemli şahsiyetlerinin gün, ay ve sene itibarıyla verilen ölüm tarihlerini göstermektedir. Yaptığımız araştırmalar, bilezikler üzerinde yer alan bilgileri doğrulamaktadır. Hatta, bir kısım eksiklikleri de giderecek mahiyettedir. Bunlar arasında; Sultan Ahmed Han (I.) için "*Arûs-u Hazreti Sultan Ahmed Han; Sene fi şuhur Şevval 1026 (Kasım 1617)*", Sultan III. Murad'ın hocası Azmi Efendi'nin oğlu Azmi Zâde Efendi için "*Azmi Zâde Efendi vefat etdi Şevvalin onunda sene 1040 (16 Aralık 1631)*", Mevleviler Şeyhi İsmail Efendi için "*Mevleviler Şeyhi İsmail Efendi vefat etdi. Ramazanın yirmi birinde sene 1041 (15 Kasım 1632)*", Abdi Şâh için "*Abdi Şâh vefat eyledi Zilhiccenin yirmi birinde sene 1091 (12 Ocak 1681)*", Vaiz ve Natîh Muslî Efendi için "*Vaiz ve Natîh Muslî Efendi vefat etdi Cemaziyyel evvelin üçünde fi yevm-i Cum'a sene 1049 (6 Nisan 1640)*", Müneccim başı için "*Müneccimbaşı vefat etdi*" ve İbrahim Paşa için "*İbrahim Paşa Hazretlerinin meyyiti geldi sene 1010 (1601)*" gibi kayda değer önemli bilgilere rastlanmaktadır.

Bunların dışında bazı yapıların tarihlendirilmesine ışık tutacak bilgiler de mevcuttur. Meselâ, İstanbul Bayezid Camii'nde: "*Sahib-i Vakf Sultan Bayezid-ı Veli Sene 917 (1512-13)*", "*Vakıf-ı Sultan Bayezid-ı Veli*" ve Sultan Ahmed Camii'nde tuğra ve düz yazı şeklinde: "*Sahib-i hayr Sultan Ahmed Han*" gibi yazılar bunlardan bir kaçıdır. Ayrıca, İstanbul Süleymaniye Camii'nin avlu sütunlarının madeni bileziklerindeki, özellikle kutsal mekân Kâbe'ye ilişkin "*Kâbetullaha minber ve altın oluk işlendi, Sultan Ahmed'in zamanı şerifinde, ketebuhu el-Fakir Osman*

⁷ İstanbul, Süleymaniye Camii'nde. Sultan I. Ahmed 4 Ocak 1604 yılında tahta çıktı ve 22 Kasım 1617 yılında, yirmi sekiz yaşında vefat etdi (Mücteba İlgürel, "Ahmed I", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul, 1989, s. 30-32; Joseph Von Hammer, Osmanlı Tarihi, C.I (Çev. Mehmet Ata), İstanbul, 1990, s. 249,292.

⁸ İstanbul, Fatih Camii'nde. Sultan III. Murad'ın hocası Azmi Efendi'nin oğlu olduğundan Azmi-zâde sanıyla tanındı. Asıl adı Mustafa'dır. Hoca Sadeddin Efendi'den mülâzım olmuş, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Son görevi Süleymaniye Daru'l-Hadis müderrisliğidir. 1040/1031 yılında vefat etmiştir (H. İpekten-M. İsen-R. Toparlı-N. Okçu-T. Karabey, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara, 1988, s. 174.

⁹ İstanbul, Fatih Camii'nde. İsmail Efendi, Galata'da Şeyh İskender Paşa Zaviyesi'nde Mesnevîhân olup yedi ciltlik Mesnevî şerhi bulunmaktadır. "Şarih-i Mesnevî" olarak tanınan İsmail Efendi'nin ölüm tarihi kaynaklarda sadece yıl itibarıyla 1041/1632 olarak verilmektedir (Nev'îzâde Atâî, Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, Hadaikü'l-Hakaik Fi Tekmiletî's-Şakaik (Neşre Haz.: Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, s. 765.).

¹⁰ İstanbul, Süleymaniye Camii'nde.

¹¹ İstanbul, Fatih Camii'nde.

¹² İstanbul, Fatih Camii'nde yer almaktadır. Ölüm tarihi yazılmamıştır.

¹³ İstanbul, Süleymaniye Camii'nde. İbrahim Paşa Sultan III. Murad zamanında Mısır'a vali tayin olunmuştur. Sultan III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan ile evlenerek (20 Mayıs 1586) saraya damat olmuştur. 9. Muharrem 1010/ 10 Temmuz 1601 yılında, Macaristan seferinde ölmüştür (Hammer, a.e., C. II, İstanbul, 1990, s. 180-181,236).

SELÂTİN CAMİLERİNDEKİ AVLU SÜTUNLARININ MADENİ
BİLEZİKLERİNE HAKKEDİLMİŞ YAZILAR ÜZERİNE

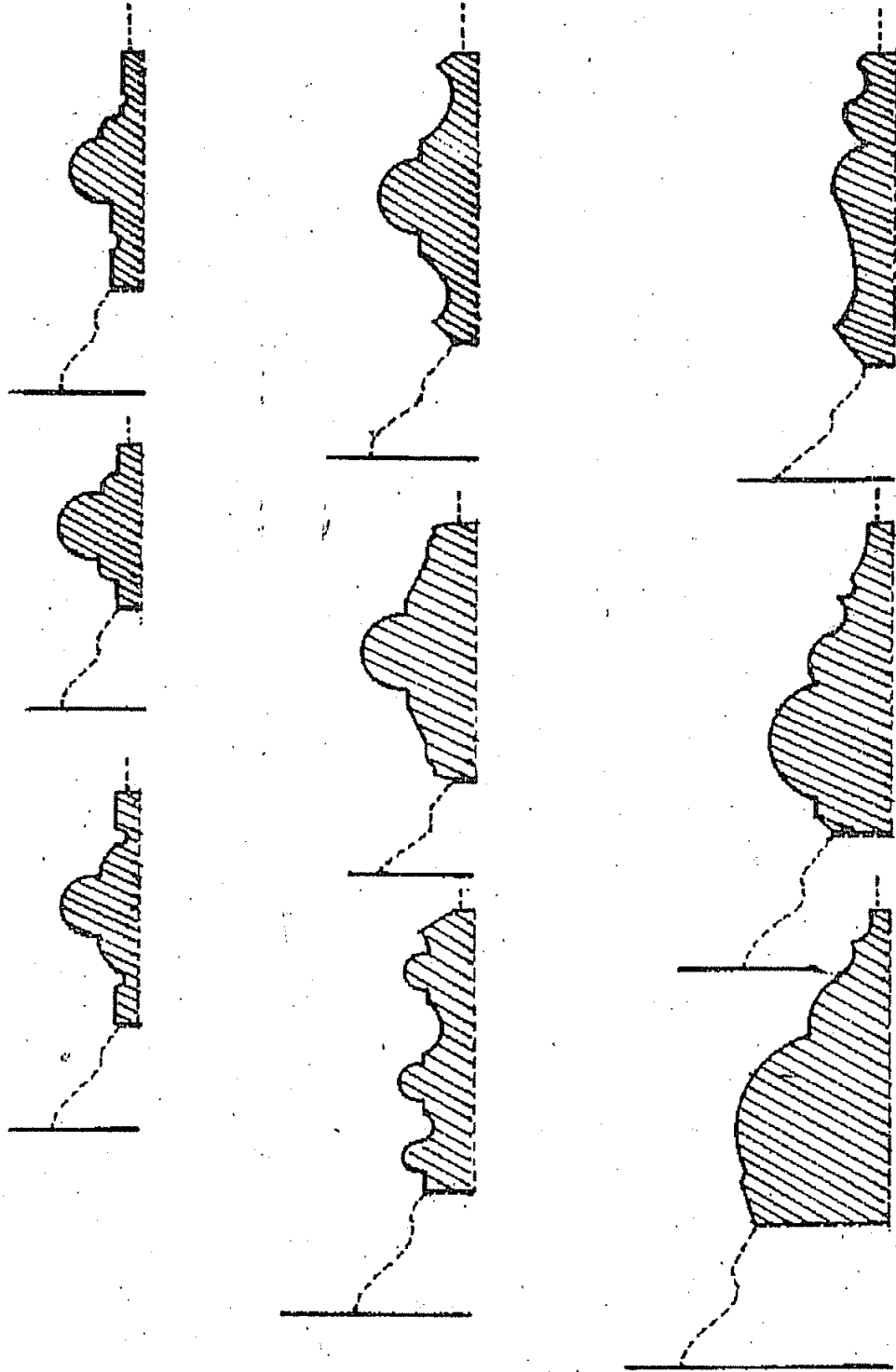
Çelebi Kasımpaşalı, Sene 1020 (1611)” ve İstanbul, Fatih Camii’ndeki “*Kâbetullaha altın oluk imal olundu, Sene 1021 (1612) ketebehu Osman Çelebi*” yazıları dikkat çekicidir. Bunlardan ayrı olarak yine Fatih Camii avlu sütunlarının madeni bileziklerine hakkedilmiş olan ve İstanbul’da meydana gelmiş büyük bir yangının tarihine ışık tutan “*Mübarek Saferun yirmi birinde azîm ihrak vaki oldu sene 1042 (12 Nisan 1633)*” yazısı da İstanbul’un şehir tarihi için oldukça önemli bir nottur.

Madeni bilezikler üzerinde yer alan yazılar arasında, “*Bolulu Ahmed*”, “*Osman sefere gitdi*”, “*Sudan (?) oğlu Mustafa gitdi*”, “*Hüseyin Efendi müftü oldu*”, “*Sahib-i hayr Sultan Ahmed Han sene 1125 (1713)*¹⁴ gibi kısa not şeklinde yazıların yanı sıra, “*Maşaallah*”, “*Sultan Bayezid-ı Veli ruhu için Fatiha okuyanların akıbeti hayrola Sene 1092 (1681)*¹⁵” gibi dua terkipleri de az değildir.

Sonuç olarak, hem maddî kültür tarihimizin hem de maden sanatımızın bir ürünü olan madenî bilezikler, fonksiyonel ve estetik oluşları bir tarafa, üzerlerinde yer alan tarihî kıymeti büyük yazılar sebebiyle de kayda değer bir özellik taşımaktadır. Bu sebeple, onları sadece fonksiyonel veya estetik bakımdan değerlendirmenin dışında, onlara birer tarihi belge gözüyle bakmak ve korumak zaruridir.

¹⁴ İstanbul, Sultan Ahmed Camii’nde yer alan bu yazı tuğra şeklinde olup birden fazla sütunda aynı şekilde fakat, 1079/1678-79, 1171/1757-58, 1188/1774 ve 1202/1787-88 gibi farklı tarihlerle tekrarlanmıştır.

¹⁵ İstanbul, Bayezid Camii’nde.

Şekil : Çeşitli Madeni Bilezik Örneklerinden Kesitler